

YERLİ HALKLARIN ULUSLARARASI HUKUKTAKİ STATÜSÜ VE KUZEY KUTBU'NDAKİ İŞ BİRLİĞİNDEKİ ROLÜ

Nabi BERKUT*

ÖZ

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, geleneksel görüşün aksine, devlet dışı aktörlerin uluslararası hukukta yer almasıyla, uluslararası hukuk ve uluslararası toplum değişime uğramıştır. Günümüzde uluslararası hukuk, Dördüncü Dünya Toplulukları olarak adlandırılan yerli halklara da, insan hakları ve kendilerine özgü statülerine ilişkin diğer hakları tanımaktadır. Bu haklar, modern uluslararası hukuk oluşumunun başlattığı bir sürecin ürünüdürler. Yerli halklar, küresel ısınmanın etkisinin en fazla hissedildiği alanlardan biri olan Kuzey Kutbu da dahil olmak üzere Dünya'nın hemen hemen tüm bölgelerinde yaşamaktadırlar. Binlerce yıldır Kuzey Kutbu'nda yaşantılarını sürdüren yerli halklar, bölgedeki ekolojik değişimlerden dolayı zorluklarla karşı karşıya kalmışlardır. Kuzey Kutbu çevresinin korunması ve ekolojik dengenin sağlanması için çaba gösteren bölge devletleri, bu iş birliğine yerli halkları da dahil etmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Kuzey Kutbu, Kendi kaderini tayin etme hakkı, Küresel ısınma, İnsan hakları, Uluslararası hukuk, Yerli halklar*

ABSTRACT

STATUS OF INDIGENOUS PEOPLES IN INTERNATIONAL LAW AND THEIR ROLE IN ARCTIC COOPERATION

After the Second World War, contrary to the traditional approach, the structure of international law and international community has been changed by the participation of non-state actors. Today, international law also provides human rights and other rights originated from their status to the indigenous peoples. These rights are one of the many consequences of the modern international law. Indigenous peoples live around the whole world including the North Pole, which is the most affected place from the global warming. They have faced very serious problems regarding the ecological changes in the area. Thus, the regional States include in them as well, to the regional cooperation for the protection of Arctic environment and restoration of the ecological balance.

* Ar. Gör., Yakın Doğu Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, (nabi.berkut@neu.edu.tr) 0000-0002-6370-7519

YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi C. XII, No. 2, (Ekim 2019)

Geliş: 17.07.2019

Kabul: 23.09.2019

Bu makaleden alıntı yapmak için: Berkut, N. (2019, Ekim). Yerli halkların uluslararası hukuktaki statüsü ve Kuzey Kutbu'ndaki iş birliğindeki rolü. YDÜ SOSBİLDER, 12(2), 193-220.

1. Giriş

İnsanlık, tarih boyunca dil, din, ırk ve buldukları coğrafik alan içerisindeki toplumsal yapılar gibi farklı etkenler çerçevesinde sınıflandırılmıştır. Ancak, Dünya'da herhangi bir modern toplum olgusu içerisinde bulunmayan insan toplulukları da vardır. Yerli halklar (*indigenous peoples*) olarak adlandırılan söz konusu insan toplulukları, modern devletler ve sınırlar oluşturulmadan önce de belirli coğrafi alanlarda bulunan, kendilerine özgü kültürel ve geleneksel yaşantılarını sürdüren topluluklardır (World Health Organization). Nitekim, yerli halklar kendilerini, devletlerden bağımsız bir tarihsel var oluş ve kimlik sahibi olarak görmektedirler (Arctic Centre, University of Lapland). Günümüzde, farklı sosyal, kültürel, ekonomik ve politik özelliklere sahip, Dünya'nın 70 farklı ülkesinde yaşamını sürdüren 370 milyondan fazla yerli halk olarak kabul edilen topluluklara mensup insan olduğu tahmin edilmektedir (United Nations, Permanent Forum on Indigenous Issues).

Dünya'nın farklı coğrafik alanlarında yaşamını sürdüren yerli halklar, çok zor yaşam koşullarına sahip Kuzey Kutbu'nda dahi yaşamaktadırlar. Arktik, bilinen adıyla Kuzey Kutbu, Dünya'nın en kuzeyinde konumlanmış ve 90° enlemde bulunmaktadır. Arktik, donmuş deniz suyundan oluştuğundan, herhangi bir kara alanına sahip değildir. Ancak, Amerika Birleşik Devletleri, Grönland'dan dolayı Danimarka, Finlandiya, İsveç, İzlanda, Norveç, Kanada ve Rusya'nın, Kuzey Kutbu Dairesi olarak adlandırılan Arktik sınırlarının içerisinde alanları bulunmaktadır. Bu sınırlar içerisinde yaşayan 4 milyon insanın, yaklaşık 500 bini yerli halklardan oluşmaktadır (Koivurova, Gremesberger ve Niemi, 2014). Arktik'te yaşayan ve başlıca örnek olarak verebileceğimiz, Saami, Nenets, Khanty, Evenk ve Chukchi, Aleut, Yupik ve Inuit olmak üzere 40'a yakın farklı yerli halk bulunmaktadır (Arctic Centre, University of Lapland). Söz konusu yerli halklar, binlerce yıldır bu bölgede yaşamaktadır. Yerli halkların, yaşadığı toprakla özel bir bağı vardır. Kendilerine özgün dilleri, kültürleri, balıkçılık ve avcılık teknikleri Arktik'teki yerli halkların eşsiz özelliklerindedir. Sanayileşme, gelişmiş devletlerin Arktik'e gidişi ve küresel ısınmanın bölgeye etkisi, yerli halkların kendine özgü kültürlerini tehdit etmektedir.

Diğer bölgelerde olduğu gibi, Arktik'teki yaşantıları tehdit altında olan yerli halkların, uluslararası toplum içerisindeki statüsü bir tartışma konusudur. Geleneksel yaklaşımda, uluslararası hukuk iki tür normatif sistem içeriyordu; devletlerin kendi iç ilişkileri ve devletlerin kendi aralarındaki ilişkiler (Berman, 2005: 487). Yirminci yüzyılda, uluslararası hukuk büyük değişime uğramıştır. Değişim, Birleşmiş Milletlerin başını çektiği uluslararası örgütler, sivil toplum kuruluşları ve bireylerin uluslararası hukuk sisteminde yer edinmesiyle başlamıştır (Berman, 2005: 488-489). Özellikle, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra değişime uğrayan uluslararası hukuk, yerli halkların haklarını ve çıkarlarını koruyan bazı metinleri kapsamaktadır. Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen bu metinler her ne kadar bağlayıcı niteliğe sahip olmasalar da uluslararası teamül hukuku ve/veya genel hukuk ilkeleri olarak kabul edilmektedirler (Anaya, 2009: 124). Uluslararası antlaşmaların yanı sıra, bağlayıcı niteliği olmayan metinler (*soft-law*), yerli halkların fiziksel ve kültürel açıdan hayatta kalma mücadelesinde destek sağlamaktadır (Anaya, 2009: 128-129).

Bu çalışma, İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan modern uluslararası hukukun yapısını, uluslararası toplumun tanım sorununu, yerli halkların kültürel ve geleneksel yapılarını, genelde yerli halkların uluslararası toplumdaki yerini ve özelde ise Arktik'te yaşayan yerli halkların bölgedeki hükümetlerarası politik forumlar içerisindeki statüsünü inceleyecektir.

2. Modern Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Toplum

2.1. Modern Uluslararası Hukukun Oluşumu

Yukarıda belirtildiği üzere insanlık, tarih boyunca din, dil, ırk, toprak, doğal kaynaklar ve politik uyumsuzluklar gibi başlıca sebeplerden sınıflandırılmış ve doğaya kısmen hakim olduğundan itibaren kendi türüyle hep bir savaş halinde olmuştur (Tarakçı, 2011). Savaşlar boyutlarıyla aynı orantıda değişimlere de sebebiyet vermiştir. Nitekim, Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında da uluslararası toplum bir tepki göstermiş ve bu doğrultuda uluslararası hukukun yapısında büyük dönüşümler gerçekleşmiştir.

Eski Dünya düzeninde, savaş, yanlışlıkların düzeltilmesinde uygulanan meşru bir yöntem olarak görülmekteydi (Hathway ve Shapiro, 2019: 47). Nitekim, Clausewitz'e göre savaş, siyasetin başka bir yolla sürdürülmesidir (Clausewitz, 1976: 87). Ancak, bu görüş Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra değişim göstermiş ve bu savaşın bitişiyle birlikte bazı devletler, birliktelik sağlamak amacıyla Milletler Cemiyeti'ni kurmuşlardır (League of Nations, Covenant of the League of Nations, 28 April 1919).

İkinci Dünya Savaşı, Milletler Cemiyeti'nin başarısızlığının bir göstergesidir. İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası toplumun hemfikir olduğu bir nokta vardı; Dünya ve insan ırkı böylesi geniş çaplı ve yıkıcı bir savaşın yaralarını daha saramayabilirdi. Kaldı ki İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında, bu savaşın sebep olduğu felaketin tarihte yinelenmemesi amacıyla Birleşmiş Milletler kurulmuştur (United Nations, Charter of the United Nations, 24 Ekim 1945). Birleşmiş Milletler uluslararası barışı, güvenliği sağlamayı ve uluslararası uyumsuzlukları barışçıl yollarla çözmeyi hedeflemiştir (Birleşmiş Milletler Şartı 1945, 1. Bölüm).

Birleşmiş Milletler'in kurulmasıyla, uluslararası hukuk sisteminde de değişim başlamıştır. Uluslararası hukuk, değişim göstermiş veya küreselleşmiş olarak da nitelendirebileceğimiz haliyle devletlerin yanı sıra, uluslararası örgütleri, ticari kuruluşları ve hatta bireyleri bile kapsayan bir hukuk düzeni olmuştur (Berman, 2007:312). Nitekim, tarihçesinde milletler hukuku, devletler umumi hukuku, uluslar hukuku olarak da ifade edilen uluslararası hukuk sisteminde yeni aktörlerin rol oynaması, önceden kabul edilen uluslararası topluluk veya uluslararası toplum kavramını karmaşık bir hale dönüştürmüştür. Bu değişimle, uluslararası hukukta insan hakları daha geniş kapsamlı ve önemli bir yer edinmeye başlamıştır. İnsan hakları kapsamında, yerli halkların hakları da genişletilmiştir. Ayrıca, Yerli halkların, değişim gösteren uluslararası toplum kavramı içerisindeki konumu da tartışılmalıdır.

2.2. Uluslararası Hukukta Uluslararası Toplumun Tanımı Sorunu

Uluslararası toplum '*international society*' veya uluslararası topluluk '*international community*', uluslararası hukukun kişileri olan devletleri, uluslararası örgütleri ve bireyleri kapsamaktadır. Fakat, bazı doktrinlerde uluslararası toplum terimi kullanılırken bazı doktrinlerde ise neden uluslararası topluluk teriminin kullanıldığı halen de tartışmalıdır.

Uluslararası hukuku, geleneksel görüş perspektifinde inceleyen Oppenheim, devletler hukukunun (*Law of Nations*), devletler arasındaki ilişkilerin hukuku olduğundan dolayı bireyleri etkilemediğini belirtmiştir (Oppenheim, 1905: 5). Ayrıca, Oppenheim şu ifadeyi kullanmıştır:

Devletler, egemen ve birbirinden bağımsız olmasına ve devletlerin üstünde devletlerarası bir hükümetin veya merkezi politik bir otoritenin bulunmamasına rağmen, bütün güç ayırıcı faktörlerden daha güçlü bir şey vardır; ortak çıkarlar. Bu ortak çıkarlar ve bu çıkarların gerçekleştirilmesi için gerekli ilişkiler, farklı devletleri ayrılmaz bir toplulukta birleştirmektedir (Oppenheim, 1905: 11-12).

Yüzyıllarca bu topluluğa, Ulusların Ailesi (*Family of Nations*) veya Uluslar Toplumu (*Society of Nations*) denmiştir (Ibid).

Oppenheim'in görüşü her ne kadar o dönem için doğru olsa da İkinci Dünya Savaşı sonrasında değişim gösteren uluslararası hukuk için eksiktir. Modern uluslararası hukukta, devletlerin yanı sıra uluslararası örgütler ve hatta bireyler uluslararası hukukun kişileri olarak kabul edilmektedir. Bu noktada, dar bir anlamda uluslararası toplum, uluslararası hukuka göre karşılıklı ilişkileri koruyan egemen devletler bütünüdür. Geniş anlamda ise uluslararası toplum, devletlere ek olarak egemen olmayan, uluslararası hukukta hak ve yükümlülükler sahip devlet dışı aktörlerin bütünüdür (Widlak, 2012: 23). Devletler her ne kadar birbirleri arasında doğaları gereği yönetim biçimleri, politik ve ekonomik farklılıklar gösterebilirler de uluslararası hukukun kişileri olarak eşittirler. Bu durum, eşit egemenlik ilkesinin bir sonucudur.

Bu noktada Hüseyin Pazarcı, uluslararası hukuk tanımı tartışması içerisinde, uluslararası hukukun devletlerin sınırlarını aşarak bireylerden oluşan insan topluluklarını etkileyip etkilemediği konusunun bir soru işareti olduğuna değinmiştir (Pazarcı, 2017: 4). Aksar ise, birçok alanda gerçekleşen gelişimlerin uluslararası hukuku etkilediğini, bireylerin artık uluslararası hukukun birer öznesi haline geldiğini ve devletlerin hukuki sınırlarının bir anlamda ortadan kalktığını belirtmiştir (Aksar, 2017: 26).

Bir toplumun temel taşı olan bireyin, uluslararası hukuk sisteminin içerisinde yer alması, değişimin kendisidir. Uluslararası hukuk terimi ilk görüşte '*prima facie*' küresel bir ifade belirtse de devletler, alacakları kararlarda kendi ekonomik ve politik çıkarlarını korumaktan yanadır. Ancak, bireylerin de uluslararası hukuk sisteminin içerisinde yer almasıyla, devletlerin ortak çıkarları ve değerleri güçlenerek ortak bir kurallar bütünüyle bağlı oldukları anlamında bir toplum oluşmaktadır (Bull, 2012: 13).

Kanaatimce, uluslararası topluluk terimi sadece devletlerin rol oynadığı

uluslararası hukuk sistemi için kullanılmakla birlikte, değişim gösteren uluslararası hukuka yeni aktörlerin dahil olmasıyla ve bu aktörlerin uluslararası hukuk sisteminin içerisinde birebir rol oynamasıyla uluslararası topluluk evrim geçirerek uluslararası toplum haline gelmiştir. Ayrıca, devletler ve uluslararası örgütlerin yanı sıra bireylere de uluslararası hukuk kurallarınca haklar tanınması, uluslararası toplum kavramının ayrılmaz bir parçasını oluşturmuştur.

3. Yerli Halkların Uluslararası Hukuktaki Statüsü

3.1. Yerli Halkların Tanımı

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren yerli halklar, uluslararası toplum tarafından önemsenen bir konu haline gelmiştir. Bu sebepten dolayı Birleşmiş Milletler, yerli halkları, diğer azınlık olarak nitelendirilen toplumlardan ayrı bir özel konu olarak ele almıştır (Sanders, 1999: 5). Ancak, bu özel durum ve koşullardan yararlanmak adına, bazı azınlıklar, yerli halk statüsünden yararlanmak istemektedir. Kaldı ki, yerli halklar teriminin evrensel olarak kabul edilmiş bir tanımı yoktur. Bu nedenle, yerli halkların uluslararası toplumdaki yerini tartışmadan önce, yerli halkların tanımının yapılması ve azınlık olarak kabul edilen diğer topluluklardan farkının belirtilmesi önem arz etmektedir.

Yerli halkların tanımı konusu incelenirken, kabul görmüş uluslararası öğretiler ve özel raportörlerin tanımları önemli bir rol oynamaktadır. Kaldı ki, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün hazırladığı Yerli ve Kabile Halkları Sözleşmesi, Önerilen Yerli Halkların Haklarına İlişkin Amerikan Deklarasyonu, BM Yerli Halkların Hakları Deklarasyonu gibi uluslararası metinler yerli halklar tanımını yapmamıştır (Hossain, 2008: 13-14).

Günümüzde yerli halkların birçoğunun kendilerine özgü kimlikleri ve kültürleri büyük tehlike altındadır. Kaldı ki, Dünyanın her yerinde yerli halklar fiziksel ve kültürel yaşamları için mücadele etmek durumundadırlar. Yerli halklar genellikle dünyadaki en fakir ve diğer toplumlara nazaran farklı olan gruplardır. Genellikle bir toplumda en düşük gelir, eğitim, sağlık ve yaşam beklentisi ile en yüksek bebek ölüm oranı, alkolizm ve suç oranına sahiptirler (Göcke, 2013: 20). Nitekim, yerli halklar yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı, Dördüncü Dünya (*the Fourth World*) toplulukları olarak nitelendirilmektedirler (Manuel ve Posluns, 1974).

Özel Raportör Francesco Capotorti, yerli halkları, bir devletin nüfusundan sayı olarak daha az olan, o nüfustan dil, din ve etnik özellikler bakımından farklı olan ve bu farklı özelliklerini korumaya çalışan bir grup olarak nitelendirmektedir (E/CN.4/Sub.2/384/Rev.1, para.568). İnsan Hakları Özel Raportörü Jules Deschenes'a göre, yerli halklar, bir devletin dil, din, etnik farklılıklarından dolayı azınlık olarak nitelendirilen vatandaşlarından oluşan bir gruptur (Resolution 1984/62). Kanaatimce bu yorum bir genellemedir ve yerli halkları diğer azınlıklardan ayırmak için yeterli vurgulara sahip değildir.

Yukarıda belirtilen yerli halk tanımlarının yanı sıra, doktrinde en sık kabul gören tanım, Martinez Cobo tarafından yapılmıştır. BM Azınlıklara ve Yerli Halklara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Alt Komisyonu Raportörü, Martinez Cobo, yaptığı Yerli

Halklara Karşı Ayrımcılık Sorunu Çalışması'nda, yerli halkları şu şekilde tanımlamıştır:

“Yerli halklar, kendi bölgelerinde gelişen istila öncesi veya sömürge öncesi toplumlarla tarihsel bir devamlılığa sahip olan, kendilerini şu anda bu bölgelerde hüküm süren toplumların diğer kesimlerinden veya bir kısmından farklı olarak kabul eden topluluklardır. Toplumun şu an egemen olmadığı kesimlerinde yaşayan ve gelecek nesiller için atalarının topraklarını, halk olarak devam eden varoluşlarını, etnik kimliklerini ve kendi kültürel yapılarını, sosyal olarak korumaya, geliştirmeye ve iletmeye kararlı topluluklardır.” (Martínez Cobo, 1983: para.379).

Bu tarihsel süreklilik, günümüze ulaşan uzun bir süre boyunca aşağıdaki faktörlerden bir veya daha fazlasının sürekliliğinden oluşabilir:

(a) Atalara ait toprakların veya en azından bir kısmının işgali;(b) Bu toprakların asıl sakinleri ile ortak soya sahip olma; (c) Genel olarak veya belirli tezahürlerde kültür (din, aşiret sistemi altında yaşamak, yerli bir topluluğa üye olmak, kıyafet, geçim kaynağı, yaşam biçimi vb.); (d) Dil (tek dil olarak, ana dil olarak, evde veya ailede alışılmış iletişim aracı olarak veya tercih edilen, alışılmış genel veya normal dil olarak kullanılması); (e) Dünya'nın veya bir ülkenin belirli bölgelerinde yaşamak; (f) Diğer ilgili faktörler.” (Ibid: para.380).

Ayrıca, “*bireysel olarak, yerli bir kişi, bu yerli topluluklara, yerli olarak kendini tanıma yoluyla (grup bilinci) ait olan ve bu topluluklar tarafından, üyelerinden biri olarak kabul edilen (grupun kabul ettiği) kişidir*” (Ibid: para.381). Öte yandan, Kingsbury'e göre, yerli halklar gibi göreceli tanımlanmış olan kavramları tanımlamada iki kapsamlı yaklaşım kullanılabilir. Birinci yaklaşım olan pozitif yaklaşımda, yerli halklar, mutlak bir tanıma ihtiyaç duyan bir yasal kategoridir (Kingsbury, 1998: 414). Ancak, pratikte bu yaklaşımı yerli halklar üzerinde uygulamak pek de mümkün değildir. Dünya'nın farklı yerlerinde konumlanmış yerli halklar, birbirlerinden farklılıklar göstermektedir.

İkinci yaklaşım olan yapıcı (konstrüktivist) yaklaşım ise yerli halklar kavramını, evrensel olarak geçerli kriterler tarafından açıkça tanımlanmış bir kavram yerine, çok sayıda belirli vakadaki iddia ve uygulamaların uluslararası kuruluşlarda soyutlandığı sürekli bir süreç olarak kabul etmektedir (Ibid, 1998: 415).

Ayrıca, Birleşmiş Milletler Yerli Halklar Daimi Forumu, Dünya'daki yerli halkların çeşitliliğine vurgu yaparak ve “yerli” tanımının yapılmasının zorluklarına değinerek, belirli kriterler ortaya koymuştur. Bunlar:

- Bireysel düzeyde yerli halklar olarak özdeşleşmek ve topluluk tarafından üye olarak kabul edilmek,
- Sömürge öncesi ve/veya yerleşimci toplumlar öncesinde tarihsel süreklilik,
- Bölgelere ve çevresindeki doğal kaynaklara güçlü bağlılık,
- Farklı sosyal, ekonomik veya politik sistemler,
- Farklı dil, kültür ve inançlar,

- Baskın olmayan toplum grupları oluşturmak,
- Atalarının çevrelerini ve sistemlerini kendine özgü insanlar ve topluluklar olarak sürdürmek ve çoğaltmak (United Nations Permanent Forum on Indigenous peoples).

Kanaatimce, tüm yerli halkların tek bir tanım altında toplanmasından çok, temel haklarının ve çıkarlarının, uluslararası arenada tek bir çatı altında toplanması önemli bir gelişme olarak nitelendirilmelidir. Nitekim, yukarıda belirtildiği üzere yerli halklara karşı olan yaklaşım değişmiş, yerli halkların haklarını ve çıkarlarını koruyan bazı uluslararası düzenlemeler getirilmiştir. Dekolonizasyon, insan hakları kavramının uluslararası hukukta yer edinmesi, eğitilmiş yeni yerli halk jenerasyonunun yetişmesi, farklı ülkelerde yerli halk organizasyonlarının kurulması, bu değişimde etkin rol oynamıştır (Thornberry, 2002: 21).

3.2. Yerli Halklar ve Azınlıklar Karşılaştırması

Yerli halkların tanımının yapılmasının yanı sıra, yukarıda belirtildiği üzere azınlık gruplardan neden farklı olarak incelenmekte oldukları da yerli halkların kendine özgü statüsünün ortaya konmasında önemlidir. Öncelikle, yerli halklar ve azınlıklar arasında ayırım yapılırken tanımsal zorluk bulunmaktadır. Nitekim, uluslararası hukukta yerli halkların belirlenmiş tanımı olmadığı gibi Birleşmiş Milletler ve uzman kuruluşlar, azınlığın kapsamlı bir tanımını sunmak için çok sayıda girişimde bulunmuş olmasına rağmen, uzmanların ve uluslararası kurumların hemfikir olduğu tek bir azınlık tanımı bulunmamaktadır (Mihandoost ve Babajanian, 2016: 15). Kymlicka, yerli halkların bir devletin kuruluşunda yer almayan, kendi topraklarında dışarıdan gelen kişiler tarafından kurulan devletlerin içerisinde bulunan gruplar olarak nitelendirmiştir. Öte yandan, azınlıkları ise modern devlet kuruluşu sırasında yer almış ancak kendi devletini kuramamış gruplar olarak özetlemiştir (Kymlicka, 2008: 11-12).

Yerli halkların ve azınlıkların kabul edilmiş tek bir tanımının bulunmamasından dolayı, aralarındaki farklılıklar uluslararası hukukun bu topluluklara karşı yaklaşımları ve onlara tanıdıkları hakların incelenmesiyle ortaya konabilir. Azınlık hakları konusunda temel nokta insan hakları kapsamında ayrımcılığın yapılmamasıdır. Azınlıkların, insan hakları kapsamında korunmasına ilişkin en önemli kural, 1966 tarihli Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Sözleşme'nin 27. maddesidir. Azınlıkların korunması başlıklı madde belirtmiştir: “*Etnik, dinsel veya dilsel azınlıkların bulunduğu bir Devlette, böyle bir azınlığa mensup bulunan kişiler grubun diğer üyeleri ile birlikte toplu olarak kendi kültürel haklarını kullanma, kendi dinlerinin gereği ibadet etme ve uygulama veya kendi dillerini kullanma hakları engellenmez*” (Dışişleri Komisyonu Raporu (1/589), 2003, md. 27). Nitekim, Azınlık haklarına ilişkin yapılan gerek uluslararası gerekse ulusal diğer tüm kurallar, ayrımcılığın önlenmesi amacıyla bu kural temelinde hazırlanmıştır.

Öte yandan, yerli halklara ilişkin haklar uluslararası hukukta daha yeni bir hukuki konudur (Dörr ve Cole, 1999: 47). Yerli halklar, azınlıklardan ayrı olarak ele alınmıştır, çünkü azınlık korunmasına ilişkin kurallardan yararlanamazlar. Bunun sebebi, yerli

halkların bir devlet içerisinde azınlığı temsil edebileceği gibi çoğunluğu da temsil edebilir olmalarıdır (Wiessner, 2005:155). Diğer bir sebep ise azınlık haklarının bireysel olmasına rağmen, yerli halkların hakları bir toplum hakkı olarak kabul edilmesidir (Commentary to the UN Declaration on Minorities, Para. 15). Bu anlamda, yerli halkların asli gayesi ayrımcılığın kaldırılması değil toplum olarak bir varoluş mücadelesidir.

Bu nedenden dolayı, uluslararası hukukta yerli halklar özel bir hukuki rejim olarak ele alınmıştır (Kugelman, 2007: 236). Yerli halklar tarihsel, kültürel ve toplum karakteristiği olarak kendine özgü özellikler barındırırlar ve azınlıklardan bu anlamda farklıdırlar. Ayrıca yerli halklar, bir devlet içerisinde azınlık olabileceği gibi çoğunluğu da oluşturabileceği için, azınlık haklarından ancak buldukları toplum içerisinde azınlık olarak kabul edilirlerse yararlanabilirler (Ibid: 239).

3.3. Uluslararası Hukukta Yerli Halklara Tanınan Haklar

Çalışmanın önceki kısmında belirtildiği üzere, yerli halkların uluslararası hukukta kendine yer bulması, son 40 yıllık bir süre içerisinde gerçekleşen, pek çok yeni ve belirleyici gelişme ile birlikte ilerleyen bir konudur. Kaldı ki, BM Her Türlü Irk Ayrımcılığının Kaldırılması Uluslararası Sözleşmesi, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi, Din veya Inanca Dayanan Her Türlü Hoşgörüsüzlüğün ve Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Bildiri, Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi gibi birçok metin, eşitlik ve ayrımcılık yapmama ilkelerini vurgulamaktadır (Anaya, 2004: 16-17).

Nitekim, uluslararası toplumun yerli halklara ilişkin düşünce yapısının değişimiyle gerçekleşen gelişmeler arasında öne çıkanlardan biri, yerli halkların “halklar” olarak tanınması ve sonuç olarak kendi kaderini tayin etme (*self-determination*) haklarının tanınmasıdır (Kingsbury, 1998: 414).

Kendi kaderini tayin etme hakkı, sadece toplum olma değil toprak hakkını da beraberinde getirmektedir (International Covenant on Civil and Political Rights, Art.1(2)). Sömürge dönemlerinde devletler, yerli halkların egemenlik sahibi olamayacak kadar ilkel olduklarını ve aynı sebepten ötürü, uluslararası hukuk kurallarına tabi olmadıkları yönünde bir düşünceye sahipti (Gilbert, 2006: 47-48). Buna ek olarak, uluslararası içtihat da bu görüş benimsenmişti. Uluslararası Sürekli Adalet Divanı, 5 Nisan 1933 tarihli Norveç ve Danimarka arasındaki Doğu Grönland uyuşmazlıklarına ilişkin kararında da Grönland'ın sömürgeleştirilmemiş kısmındaki bölgede yerli halkın yaşamasına rağmen, kimseye ait olmayan toprak (*terra nullius*) olarak nitelendirilmiştir (P.C.I.J. (Ser. A/B) No.53: 22).

Söz konusu yaklaşım, 1970'li yıllarda değişime uğramıştır. 1975'te, Uluslararası Adalet Divanı, Batı Sahra'ya ilişkin kararında, sömürgecilik döneminde göçebe halkın yaşadığı Batı Sahra bölgesinin hiç kimseye ait olmayan toprak olarak kabul edilemeyeceğine ve Doğu Grönland Davası'ndaki kararın hatalı olduğuna karar vermiştir (I.C.J. Reports 1975 12: paras 80-82). Bu kararın verilmesinin belki de en önemli nedeni, göçebe yaşam tarzlarına rağmen, yerli halkların ve kabilelerin, sosyal ve politik olarak örgütlenmiş ve toprakları üzerinde egemenlik sağlamış olmasıdır.

Uluslararası içtihatla gerçekleşen değişim, ulusal mahkemelerde de uygulanmıştır. Avustralya Yüksek Mahkemesi, 1992 yılındaki Mabo Davasında, sömürgeleştirme dönemindeki kimseye ait olmayan toprak ve istilaya açık alan fikrini reddetmiş, bu fikri yanlış ve kabul edilemez olarak nitelendirmiştir. (175 C.L.R. 1:para.39). Ayrıca, uluslararası toplumda ve mahkeme kararlarında kabul edilen bu görüş, Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Hakları Deklarasyonu'nun 3. maddesinde de belirtilmiştir (A/61/L.67 and Add.1, 61/295).

Kendi kaderini tayin etme hakkı olan yerli halkların vatandaşlığının, mensubu oldukları kabilelere mi, yoksa sınırları içerisinde yaşadıkları devlete mi tabi olduğu tartışılmalıdır. Devlet sınırları, nehirler, göller ve dağların olduğu gibi doğal sınırlar değildir; onlar belirli nüfusların bölgelerini ayırmak için oluşturulan insan yapımı siyasal yapılardır (Lantto, 2010). Yerli halkların vatandaşlığına ilişkin çağdaş ifadelerde, pek çok yerlinin günümüzde çifte vatandaşlığı olduğu görülmektedir. Bu, devletler ile yerli halk yönetimleri arasındaki yargı ilişkisinin bir ürünüdür. Yasal olarak birçok yerli insan kabilelerin üyeleri değildir. Öte yandan, kabile vatandaşları dahil bazı yerli halklar da kabile topraklarını kapsayan devletlerin vatandaşları değildir. Aynı şekilde, bazı kabile vatandaşları yasal olarak yerli değildir (Gover, 2017). Ancak, ulusal vatandaşlığı ve kabile vatandaşlığında aranan kriterler farklılıklar göstermektedir. Kabile üyeliği için öncelikli olarak biyolojik akraba ilişkisi aranmakta iken, ulusal vatandaşlık için çoğu devlet, kan esaslı ilkesinin (*jus sanguinis*) yanı sıra, kendi topraklarında doğan insanlara doğuştan vatandaşlık (*jus soli*) hakkı tanımaktadır (Gover, 2017).

Yerli insanların vatandaşlıkları konusunda önemli diğer bir nokta ise, kabilelerin kendi kaderlerini tayin etme ve öz-yönetim (*self-governance*) hakları doğrultusunda vatandaşlık sağlaması ve kendi vatandaşlarını kontrol etme hakkıdır (Gover, 2017). İskandinav Sami Konseyi'nin 1971 yılında yaptığı açıklama, yerli halkların, tarihlerine, kültürlerine ve kendi kaderlerini tayin etme hakkına verdikleri önemi gösterir nitelikteydi:

“Biz Sami'yiz ve Dünyadaki diğer insanlardan daha fazla veya daha az olmadan Sami olmak istiyoruz. Biz bir bölge, bir dil, kendine ait kültürel ve toplumsal bir yapıya sahip insan topluluğuyuz. Tarih boyunca var olduk, Sapmi'de yaşadık ve geliştirilmesi ve varlığı sürdürülmesi gereken bir kültüre sahibiz” (Lantto, 2010: 551).

1970'li yıllardaki gelişmelerin devamında, Birleşmiş Milletler çatısı altında da, yerli halkların haklarına ilişkin gelişmeler sağlanmıştır. Genel Kurul'un 1982/34 sayılı Ekonomik ve Sosyal Konsey Kararı uyarınca kurulan Yerli Nüfuslar Çalışma Grubu, İnsan Haklarının Desteklenmesi ve Korunması Alt Komisyonu'nun bir yan kuruluşu olarak oluşturulmuştur (UN, Mandate of the Working Group on Indigenous Populations). Bu çalışma grubu, yerli halkların temel insan haklarının ve özgürlüklerinin geliştirilmesi ve korunmasına ilişkin gelişmeleri gözden geçirmek ve yerli halklarla ilgili uluslararası standartların gelişimine dikkat etmek görevlerini üstlenmiştir.

Öte yandan, Uluslararası Çalışma Örgütü (*International Labour Organization*) belirli olarak sadece yerli halkların haklarıyla ilgili içeriği olan ve onaylanmaya açık tek uluslararası antlaşma, Yerli ve Kabile Halkları Sözleşmesi 1957'yi (Indigenous and Tribal Peoples Convention, C107), ve bu Sözleşme'nin yerine Yerli ve Kabile Halkları Sözleşmesi 1989'u (C169) hazırlamıştır. Uluslararası Çalışma Örgütü İnsana Yakışır Çalışma Gündemi (*International Labour Organization Decent Work Agenda*), toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamayı ve ayrımcılığı engellemeyi amaçlayarak, yerli halkların güçlenmesi için bir çerçeve görevi görmektedir (The ILO's Decent Work Agenda). Uygun işlere erişim, yerli kadınların ve erkeklerin yoksulluğu azaltma, sürdürülebilir kalkınma ve iklim değişikliği eyleminde değişim ajanı olma potansiyellerini kullanmalarını sağlamaktadır (The ILO's Decent Work Agenda).

1980'lerde, Uluslararası Çalışma Örgütü, 1957'de kabul edilen yerli halklarının haklarına dair mevcut sözleşmesini gözden geçirmek ve değiştirmek için çalışmaya başlamıştır (Swepston, 2018: 6). Taslak oluşturma komite üyeleri, 1970'lerde küresel yerli halkların hareketinin, 1957 Yerli ve Kabile Halkları Sözleşmesi'nin temel öncülüğünü sorguladığını belirtmiştir (ILO Report VI(1) 1988). Nitekim, yerli halklar hareketi, Sözleşme'nin yerli toplulukların asimilasyon yoluyla ortadan kaybolmasına neden olan eski entegrasyonist yaklaşımını reddetmiş, yerine, yerli halklarının geleneksel kültürlerine saygı duyan, koruyan ve kendi kaderlerini tayin haklarını tanyan bir çerçeve istemiştir (ILO Report VI (1) (1988)).

Söz konusu tartışmalar ışığında, 1986 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü konferansları başlamıştır. Nitekim, bu konferanslar sırasında üç önemli nokta üzerinde durulmuştur; (1) geçim kaynaklarını etkileyen kararlar almadan önce hükümetlerin, yerli halklarla istişare etmesi, (2) halk (*peoples*) terminolojisinin kullanılması, (3) yerli halkların yaşadıkları alanlar için bölgeler (*territories*) terminolojisinin kullanılmasıdır (ILO Conference, Provisional Record, Seventy-sixth Session (1989), Appendix 31).

Konferanslar sonucunda, belirtilen konularda fikir birliğine varılmış ve 27 Haziran 1989 tarihinde Yerli ve Kabile Halkları Sözleşmesi (C169) kabul edilmiş ve 5 Eylül 1991 tarihinde de yürürlüğe girmiştir. Sözleşme, yerli halkların kültür hakkı (Madde 4 ve 23), kullanılan dilin korunması (Madde. 28) ve atalarının topraklarına ve kaynaklarına ilişkin bazı önemli haklarını (Madde. 13-19) ortaya koymaktadır. Ancak, Sözleşme'nin kabulünün üzerinden otuz sene geçmesine rağmen sadece 23 devlet, Sözleşme'yi onaylamıştır (Dominguez, 2018). Özellikle, Asya ve Afrika kıtalarındaki devletler Sözleşme'yi onaylamaktan çekinmiştir.

Birleşmiş Milletler 1993 yılını, devletler ve yerli halklar arasındaki ilişkilerin artırılması, karşılıklı anlayışın ve saygının sağlanması amacıyla Dünya Yerli Halkları Uluslararası Yılı olarak kabul etmiştir (UN, General Assembly, A/RES/47/75). 1994 yılında ise, 1995-2004 yılları arasındaki 10 yıllık süreci, yine yerli halkların haklarının küresel boyutta korunması ve artırılması adına Dünya Yerli Halkları Uluslararası On Yılı olarak kabul etmiştir (UN, General Assembly, A/RES/48/163). Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 2005-2014 yıllarını söz konusu sürecin devamı niteliğinde, İkinci Dünya Yerli Halkları Uluslararası On Yılı olarak kabul etmiştir (UN, General Assembly, A/RES/59/174). On yılın amacı, yerli halkların kültür, eğitim, sağlık, insan

hakları, çevre, sosyal ve ekonomik alanlarda yaşadığı sorunların çözümüne yönelik uluslararası iş birliğinin güçlendirilmesidir (UN, General Assembly, A/60/270).

Yerli Halkların Hakları Deklarasyonu, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 13 Eylül 2007 tarihinde kabul edilmiştir (UN General Assembly, 2007, A/RES/61/295). 46 maddeden oluşan Deklarasyon, yerli halkların hakları ve devletlerin bu konudaki sorumlulukları bakımından çok geniş bir kapsama sahiptir. Deklarasyon kapsamında en önemli maddeler ise temel insan hakları kapsamında her insana tanınan haklardır. Deklarasyon, yerli halklara, temel insan haklarının tamamını sağlamaktadır (Madde 1). Nitekim, yerli halklar, diğer tüm insanlarla aynı haklara sahip ve herhangi bir ayrımcılığa tabi olmamalıdır (Madde 2). Yerli halklar, kendi kaderini tayin etmek, kendi politik, ekonomik ve kültürel yapılarına sahip olabilmek haklarına sahiptirler (Madde 3) ve kendi uyrukluklarına da sahip olabilirler (Madde 6). 46. Madde'nin 3. Fıkrası, bu Deklarasyonda öngörülen hükümlerin adalet, demokrasi, insan haklarına saygı, eşitlik, ayrımcılık yapmama, iyi yönetim ve iyi niyet ilkelerine uygun olarak yerine getirilmesinin gerekliliğini belirtmektedir.

Deklarasyon, günümüze kadar geliştirilen yerli halkların haklarının en kapsamlı ifadesidir. Ancak deklarasyon, hukuki bağlayıcılığı olmayan bir metin (soft-law) olarak kabul edilmektedir. Türkçe literatürde esnek hukuk olarak da nitelendirilen bağlayıcı niteliği olmayan metinler, doktrinde bir tartışma konusudur. Bazı hukukçular, esnek hukuk kurallarını, bağlayıcılığı olmadığı için tamamıyla hukuk kurallarından ayırırken (Prosper, 1983: 414), bazı hukukçular, kusursuz bir hukuk kuralı yapma yöntemi olarak yorumlamaktadır (Boyle, 2014: 123). Teoride, esnek hukuk kurallarının, uluslararası hukuk öğretilerindeki tartışması bir yana, pratikte deklarasyonun benimsenmesi, uluslararası toplumun, yerli halkların bireysel ve toplum haklarının korunmasına ilişkin iyi niyetlerinin en açık göstergesidir. Ancak, yerli halkların haklarına ilişkin çalışmalarda deklarasyon, iyi niyet göstergesi olarak değil, uluslararası insan hakları kurallarının, yerli halklara çok daha sonra tanınması olarak nitelendirilmektedir.

Birleşmiş Milletler Yerli Sorunlar Daimi Forumu Başkanı, (Chairperson of the United Nations Permanent Forum on Indigenous Issues) Victoria Tauli-Corpuz, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na yaptığı konuşmada belirtmiştir ki: “*Bu, Birleşmiş Milletler Şartı'nın, “Biz Halklar...” olarak başlayan açılış konuşmasını, Dünyanın her yerinden 370 milyon yerli insan için çok daha anlamlı kılan bir Deklarasyondur*” (61st Session of the UN General Assembly).

Öte yandan, Caucus Yerli Halklar Başkanı, (*the chair of the Global Indigenous Peoples' Caucus*) Les Malezer'e göre: “*Yerli Halkların Hakları Deklarasyonu'nda, insan haklarına ilişkin her hangi yeni bir hüküm bulunmadığını bir kez daha vurguluyoruz. Deklarasyon sadece, uluslararası insan hakları sözleşmelerinde zaten yer alan, ancak Yerli Halklar için reddedilen pek çok hakkı onaylamaktadır.*” (61st Session of the UN General Assembly).

Ayrıca, insan haklarına ilişkin kuralların yerli halklara uygulanması için bir deklarasyona gerek duyulmasının ötesinde, Yerli Halkların Haklarına İlişkin Deklarasyon çok daha öncesinde sonuçlandırılabilirdi. Yerli Nüfuslar Çalışma Grubu,

2007 tarihli Yerli Halkların Haklarına İlişkin Deklarasyonu'nun ilk taslak oluşumundaki standartların belirlenmesinde görev almıştır. 1993 yılında Yerli Nüfuslar Çalışma Grubu nihai taslağı hazırlamış ve bu taslak 1994 yılında Birleşmiş Milletler Ayrımcılık Önleme ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu (*UN Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities*) tarafından kabul edilmiştir (Oldham and Frank, 2008: 5). Taslak daha sonra, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu tarafından, hükümetlerarası bir çalışma grubu olan Taslak Bildirgesi hazırlamak için Çalışma Grubu'na (*Working Group to elaborate the draft Declaration* (WGDD) iletilmiştir. Nitekim, uzun yıllar boyunca Deklarasyon, bazı devletlerin işleri yavaştan alması ve yerli halkların temsilcilerinin taslak metnindeki değişikliklere karşı direncinden dolayı, sonuçlandırılmamıştır (Oldham ve Frank, 2008: 5). Bunun ana sebebi, deklarasyonun devletlere (özellikle Afrika devletleri) temel anayasal ve politik sorunlar yaratabileceği kuşkusudur (Pelican ve Maruyama, 2015: 51).

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 21 Aralık 2010 tarihli ve 65/198 sayılı kararıyla, görüşleri ve uygulamaları paylaşmak amacıyla, Yerli Halklar Dünya Konferansı olarak bilinen üst düzey bir toplantı düzenlemeye karar vermiştir (UN, General Assembly Resolution, A/RES/65/198). Genel Kurul 66/296 sayılı kararında, Yerli Halklar Dünya Konferansının 22-23 Eylül 2014 tarihlerinde New York'ta yapılmasına karar vermiştir (UN, General Assembly Resolution, A/RES/66/296).

Yapılan konferans sonucunda, rapor niteliğinde bir sonuç metni yayımlanmıştır (UN, General Assembly: Outcome Document of the World Conference on Indigenous Peoples, A/RES/69/2). Yerli Halklar Dünya Konferansı olarak bilinen üst düzey toplantı sonuç dosyası (outcome document) olarak adlandırılan bu metin, öncelikle Yerli Halkların Hakları Deklarasyonu'na atıfta bulunarak, katılımcıların bu Deklarasyon'a olan desteklerini yinelemiştir. Sonuç metni ayrıca, yerli halkların haklarını yinelemiş, devletlerin ve ilgili Birleşmiş Milletler organlarının desteklerini ve yardımlarını istemiştir.

Yukarıda belirtildiği üzere, İkinci Dünya Savaşı sonrası değişime uğrayan uluslararası hukuk yapısı yeni bir uluslararası toplum yaratmıştır. Bu değişim, insan hakları temelinde oluşmaktadır. Nitekim, yerli halklar da bu değişimden yararlanmıştır. Her ne kadar, yerli halklara ilişkin gelişmelerin oluşumu uzun süre içerisinde gerçekleşmişse de teoride ve pratikte yerli halklar, son kırk yıldır uluslararası hukuk ve uluslararası toplum içerisinde yer almaktadırlar.

3.4. Yerli Halklara Tanınan Hakların Hak Kuşakları Çerçevesinde İncelenmesi

Uluslararası hukukta yerli halklara tanınan haklar ışığında değişen statüleri incelenirken bu değişimin onlara ne gibi olumlu bir etki sağladığını ortaya koymak açısından pozitif hak ve negatif hak ayırımının incelenmesi gerekmektedir.

İnsan haklarının kategorilere ayrılmasına ilişkin en çok kabul gören çalışmalardan ilki Georg Jellinek'in yaptığı ayırımdır. Jellinek, temel hak ve özgürlükleri negatif statü hakları, pozitif statü hakları ve aktif statü hakları olarak sınıflandırmıştır. Negatif statü

hakları, devletin bireyin özelini ihlal etmemesi gereken haklardan oluşur. Pozitif statü hakları, devletin bireye sağladığı ekonomik, sosyal ve kültürel hizmet veya pozitif edimlerdir. Aktif statü hakları ise devletin bireye devlet yönetiminde yer almasını sağlayan siyasi haklardır (Kapani, 2013: 6).

İnsan hakları ayrımı konusunda diğer bir yaklaşım ise 1977 yılında Karel Vasak tarafından yapılmıştır. Vasak, 1789 Fransız İhtilali'nde ortaya çıkan Özgürlük, Eşitlik ve Dayanışma ilkelerini temel alarak insan haklarını üç kuşak (*Three Generations*) olarak yorumlamıştır (Aybay, 2017: 91). Buna göre, birinci kuşak haklar (negatif haklar) özgürlük esasında medeni ve siyasi haklara dayanan haklardır. İkinci kuşak haklar (pozitif haklar) eşitlik ilkesi ışığında ekonomik, sosyal ve kültürel hakları kapsamaktadır. Üçüncü kuşak haklar (kolektif haklar) ise toplu ve dayanışma haklarını içermektedir (Vasak, 1977:29). Bazı doktrinel çalışmalarda teknolojik gelişmeler ışığında dördüncü kuşak haklara da yer verilmiştir (Bkz: Uygun, 2015: 506-507).

1966 Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi öncesinde azınlık hakları evrensel boyutta uluslararası hukukta yer almamıştır (Macklem, 2015: 67). Yerli halkların, kendi kaderini tayin etme hakkına ilişkin çıkarlarının korunması ise daha da sonraları gerçekleşmiştir. Ancak kuşak hakları kronolojik değil analitik yaklaşımın bir sonucudur. Kaldı ki, zayıflıklarına rağmen yerli halkların hakları İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nden önce de uluslararası hukukta bulunmaktaydı (Macklem, 2015: 67).

Medeni ve siyasal haklar, devletin bireysel özgürlüklere müdahale etmemesini gerektirdiği haklar olduğundan dolayı negatif haklar olarak adlandırılırlar (Uygun, 2015: 503). Diğer taraftan, pozitif haklar olarak nitelendirilen sosyal, ekonomik ve kültürel haklar, devletin olumlu eylemini gerektirmektedir (Ibid: 504). Üçüncü kuşak hakların diğerlerinden ayrımı getirdikleri yükümlülüklerin niteliğiyle değil, bu yükümlülükleri taşıyan aktörler bakımından ayırt edicidir. Nitekim, yalnızca devletlere yükümlülükler yükleyen birinci ve ikinci kuşak haklardan farklı olarak, üçüncü kuşak haklar belirli bir topluluk yaşamı anlayışını yansıtır ve herkesin ortak çabasıyla uygulanabilirler (Vasak, 1977: 29).

Donnelly, üçüncü kuşak hakların yani kolektif hakların bireylere bir topluluğun birer üyesi oldukları için sağlandığını ve bu yaklaşımın insan hakları tanımını tamamıyla değiştirdiği düşüncesindedir (Donnelly, 1989: 153-156). Bu nedenden dolayı, üçüncü kuşak hakları, "*toplumsal grupların üyeleri olarak hareket eden bireylerin hakları*" olarak tanımlamıştır (Ibid: 157).

Her ne kadar üçüncü kuşak haklarının içeriği ve insan hakları açısından niteliği doktrinel bir tartışma konusu olsa da yerli halklara ilişkin uluslararası hukukta tanınmış en önemli hak olan kendi kaderini tayin etme hakkı üçüncü kuşak haklar kapsamında yer almaktadır. Bu bakımdan uluslararası hukuk, azınlıklarla yerli halklar arasında ayrıma gitmiştir. Azınlık haklarına ilişkin Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Sözleşme, "azınlığa mensup kişiler" ifadesi kullanılmaktadır (Mızrak, 2018: 644). Diğer bir deyişle herhangi bir azınlık grubuna mensup kişiye bireysel haklar tanımaktadır. Öte yandan, uluslararası hukuk yerli halklara mensup olan kişilere bireysel haklar tanımak yerine onları bir grup olarak nitelendirerek kolektif haklar sağlamıştır.

4. Küresel Isınmanın Etkisiyle Kuzey Kutbu'ndaki Yerli Halkların Değişen Statüsü

4.1. Küresel Isınmanın Kuzey Kutbu'ndaki Etkisi

Arktik, diğer adıyla Kuzey Kutbu, Dünya'nın en kuzeyinde bulunan deniz buzuyla kaplı alandır. Arktik, Antartika'nın diğer adıyla Güney Kutbu aksine herhangi bir kara alanına sahip değildir. Günümüzde, insanlığın ve diğer canlı türlerinin karşı karşıya olduğu en büyük ve en tehlikeli sorunlardan biri olan küresel ısınmanın, şüphesiz en etkili olduğu alan Arktik bölgesidir. 1980'li yıllardan itibaren bilim insanları, uluslararası toplumu küresel iklim bozulması tehdidinde karşı bilgilendirmekte ve uyarmaktadır (Türkeş, 2001: 1-2).

Bilim insanlarının, küresel ısınmanın ilişkin verileri, Arktik'teki buzulların tehlike arz edecek hızda erimekte olduğunu ortaya koymaktadır (National Snow & Ice Data Center). Nitekim, Arktik bölgesi eskisinden daha sıcak ve diğer bölgelerle karşılaştırıldığında daha hızlı bir şekilde ısınmaya devam etmektedir. Arktik'te sıcaklığın artması deniz buzu, kar örtüsü ve sürekli donmuş alan miktarında değişikliklere neden olmaktadır (National Snow & Ice Data Center). Ayrıca, Kuzey Kutbu'nun dramatik çevresel değişim geçiren bir bölge olduğu konusunda küresel farkındalık artmaktadır. Bölgede kurulan hükümetlerarası forumlara bağlı çalışma gruplarının yaptığı araştırmalar, Arktik'teki buzulların çok hızlı eridiğini göstermektedir (ACIA Synthesis Report, 2004).

Sanayi devriminin gerçekleştiği dönemden günümüze süre gelen sanayileşme, kentleşme ve neoliberal kapitalizm, insan faktörünün de belirleyici etkilerinin artmasıyla, gezegeni olumsuz yönde etkilemektedir. Yukarıda belirtildiği üzere, küresel ısınmanın etkileri üzerine birçok bilimsel çalışma yapılmıştır. Bunların arasında en önemli çalışmalardan biri, Arktik Konseyi'ne (*Arctic Council*) bağlı çalışma grubu, Arktik Gözetleme ve Denetleme Programı'nın (*Arctic Monitoring and Assessment Program* (AMAP) yaptığı Arktik İklim Etki Değerlendirmesi Raporudur (*Arctic Climate Impact Assessment*, ACIA). Rapor'a göre, sanayi devriminden 2004 yılına kadar, Dünya atmosferindeki karbondioksit oranı %35 artmış, ortalama atmosfer sıcaklığı 0.6 derece yükselmiştir (ACIA Synthesis Report, 2004). Arktik'teki sıcaklık artışı ise kışları 3-4 derece arasında değişmektedir (ACIA Synthesis Report 2004). Bu sıcaklık artışı doğal olarak, Arktik'teki buzul alanının erimesine sebebiyet vermiş, son otuz senelik süreçte, buz kalınlığı %10-15 incelmış, buzulla kaplı alan da aynı oranda azalmıştır (ACIA Synthesis Report, 2004).

Küresel ısınmanın etkisiyle eriyen buzullar, bölge devletleri ve diğer gelişmiş devletlerin ilgisini çekmiştir. Nitekim, Arktik, birçok petrol ve maden kaynağı içermektedir. Şu anda bölge, dünya petrolünün yaklaşık onda birini ve doğal gazının dörtte birini üretmektedir. ABD'nin yaptığı çalışmalara göre, Arktik'te tahmini olarak 90 milyar varil keşfedilmemiş, teknik olarak geri kazanılabilir yağ, 1,670 trilyon metreküp veya başka bir deyişle 44 milyar varil teknik olarak geri kazanılabilir doğal gaz ve petrol için potansiyel 25 jeolojik alan vardır (United States Geology Survey, 2008).

Arktik'in ekonomik olarak çok değerli ve zengin doğal kaynağa sahip olması ve Arktik'in yerli halkların evi olduğu düşüncesi, sosyal bilimler literatüründe ayrıntılı olarak incelenmektedir (Nuttall, 2000:377). Nitekim, yukarıda da belirtildiği üzere bölgedeki zenginlik, yerli halklar için dıştakiler (*outsiders*) olarak adlandırılan bölge devletlerinin hedefi haline gelmiştir. Kaynakların kullanılması, ekosistem dengesinin bozulması ve dolayısıyla yerli halkların yaşam ve kültürünün etkilenmesi gibi tehditler karşısında yerli halklar direnç göstermiş ve belli ölçüde politik güç kazanmıştır (Nuttall, 2000: 377-378). Küresel ısınmanın Arktik'e etkisi, bölge yerli halklarının yaşam kalitesinin ekolojik değişimden ne derece zarar gördüğü ve bölgede oluşturulan uluslararası yapılarda ne kadar söz sahibi oldukları önem arz etmektedir.

4.2. Arktik'te Yaşayan Yerli Halklar ve Küresel Isınmanın Onlar Üzerindeki Etkisi

Arktik'te yaklaşık olarak dört milyon insan yaşamakta ve bu nüfusun onda birini yerli insanlar oluşturmaktadır (Koivurova, Gremesperger, Niemi, 2014). Arktik bölgesinde devletleri, Finlandiya, İsveç, Norveç ve kuzey batı Rusya'da Saami halkı; Rusya'da Nenets, Khanty, Evenk ve Chukchi, Alaska'da Aleut, Yupik ve Inupiat, Kanada'da Inuvialuit ve Grönland'da Kalaallit gibi farklı adlandırılan yerli halklar bulunmaktadır (Arctic Centre, University of Lapland, 2014). Bu halklar kırktan fazla farklı etnik gruba aittir. Kimlikleriyle ilgili genellemeler yapılabilmesi mümkün değildir, çünkü ayrı gelenek ve değerleri olan birçok ayrı yerli halkı temsil ederler (United Nations, 2007. Declaration of the Rights of Indigenous Peoples, A/61/L.67 and Add.1, 61/295). Öyle ki, Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Hakları Deklarasyonu'nda ve diğer metinlerde, yerli kültürlerin ve geleneklerin çeşitliliğini vurgulamak amacıyla "halklar" terminolojisi kullanılmaktadır (A/61/L.67 and Add.1, 61/295). Kültürel farklılıkları bir yana, bölgedeki yerli halkların ortak noktası, Arktik'i atalarının evi olarak görmeleridir. Arktik'in benzersiz ekosistemi ile örtüşen deneyim ve bilgileri yaşamlarının temelini oluşturmaktadır.

Kuzey Kutbu halklarının kültürleri ve ekonomileri kara, deniz ve tatlı su kaynaklarının kullanımına bağlıdır. Fok balığı, beyaz balina olarak da bilinen beluga balinaları, fin ve minke balinaları gibi deniz memelileri, kutup ayıları, ren geyiği ve misk öküzü gibi kara hayvanları ve somon gibi balıklar ana kaynaklarıdır (Nuttall, 2018: 2). Bu türlerin birçoğu gıda, giyim ve ekonomik amaçlar için kullanılmaktadır (Kalland and Sejersen, 2005). Ancak, ekonomik anlamda yerli halklar özgürlüğünü kaybetmiştir. Yirminci yüzyılda, canlı kaynaklardan elde edilen ürünlerin, sosyal transformasyonla birlikte uluslararası pazara taşınması, yerli halkları geleneksel yöntemlerden uzaklaştırmış ve çağdaş yöntemlere yönlendirmiştir (Young, 1992: 39). Ancak, küresel ısınmanın etkisi ve küreselleşmenin etkisi karşılaştırıldığında, şüphesiz küresel ısınma çok daha ciddi zararlara sebep olmaktadır.

Yerli halklar, iklim değişikliğinden doğrudan etkilenen, çevre ve kaynaklar ile yakın ilişkilerle bağlı olan toplumların başında gelmektedir. İklim değişikliği, politik ve ekonomik ötekileştirme, arazi ve kaynak kaybı, insan hakları ihlali, ayrımcılık ve işsizlik dahil olmak üzere hassas yerli toplulukların yaşadığı zorlukları daha da

şiddetlendirmektedir (United Nations Permanent Forum on Indigenous Issues). Arktik yerli halklarının yaşam kalitesi, bölge canlı kaynaklarına bağlıdır; sadece yerel ekonomiyi destekleyecek yiyecekler için değil, aynı zamanda kültürel ve sosyal kimlikleri için de temel oluşturmaktadır. Ekolojik değişim, geleneksel gıda kaynaklarının değişmesine, seyahat güvenliğinin azalmasına sebebiyet vermektedir (United Nations Permanent Forum on Indigenous Issues).

Küresel ısınmayla birlikte bölgedeki buzulla kaplı alanın azalması, bölge ekosisteminin bozulması ve yerli halkların geçimini sağladığı birçok canlı kaynağın azalması, bölge devletlerince de önemsenmektedir. Nitekim, Arktik'teki bölge devletleri arasında yapılan Kuzey Pasifik Kürklü Foklarının Korunması Sözleşmesi (*North Pacific Fur Seal Treaty of 1911*) ve Kutup Ayılarının Korunması Anlaşması (*Agreement on the Conservation of Polar Bears 1973*) gibi metinler, bölgedeki canlıların korunması gerekliliğini ortak iradeyle ortaya koymaktadır. Ancak, Arktik'teki küresel ısınma kapsamında canlıların korunmasına ilişkin antlaşmaların ötesinde daha kapsamlı çözüm yolları için bölge iş birliği yoluna da gidilmiştir. Ayrıca, Arktik'te yaşayan yerli halklara, iş birliği çerçevesinde oluşturulan bölgesel hükümetler arası forumlarda yer verilmiştir.

4.3. Küresel Isınmaya Karşı Arktik İş Birliği İle Başlayan Süreç

Amerika Birleşik Devletleri, Danimarka (Grönland), Finlandiya, İsveç, İzlanda, Kanada, Norveç ve Rusya Federasyonu olmak üzere sekiz devlet, bir bütün olarak bu bölgede yer almasa da kuzey sınırları Arktik alanının içerisinde yer alan devletlerdir. Bu devletler, Arktik Devletleri olarak da adlandırılmaktadır.

Yukarıda belirtildiği üzere, küresel ısınmanın etkisi ile Arktik'te küçülmeye başlayan buzla kaplı alan yeni deniz alanlarının ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bölge'deki doğal kaynaklar ve deniz ticareti, Arktik devletleri ve diğer gelişmiş devletler için hedef haline gelmiştir. Önem kazanan diğer bir konu ise, Arktik çevresinin korunması ve bölgedeki canlıların doğal yaşantısının devamını sağlamaktır. Nitekim, bölge devletleri, küresel ısınmanın bölgedeki etkisine ilişkin önlemler ve bölgedeki iş birliğinin sağlanması amacıyla iki taraflı ve çok taraflı antlaşmalar imzalamış ve hükümetlerarası forumlar kurmuşlardır.

Bölge devletleri, aralarındaki deniz alanlarının sınırlandırılması, deniz kirliliğini önleme ve hayvanların korunmasına ilişkin ikili ve çok taraflı antlaşmalar yapmışlardır. Ayrıca, bölgedeki iş birliğinin tam anlamıyla sağlanıp hukuki bir düzenin oluşturulması için hükümetler arası bir forum olarak nitelendirilen uluslararası kuruluşlar oluşturmuşlardır. Bu kuruluşların, modern uluslararası hukukun kişisi kabul edilen uluslararası örgüt yerine hükümetlerarası forum olarak adlandırılmasının sebebi kuruluş metinleridir. Kuruluş metinleri, hukuki bağlayıcılığı olan uluslararası antlaşmaların aksine deklarasyon gibi bağlayıcı niteliği olmayan metinlerle (esnek hukuk) yapılmıştır.

Kuruluş metinleri ve taraflar üzerindeki zayıf bağlayıcılığından dolayı eleştirilen bu hükümetlerarası forumlar, soğuk savaşın sonlarında görüşülmeye başlanmıştır.

Sovyetler Birliği dağılmadan önceki son Başkanı *Mikhail Gorbachev*, Murmansk'ta Arktik'te iş birliğinin sağlanmasına ilişkin bir konuşma yapmıştır (Gorbachev, Speech in Murmansk at the Ceremonial Meeting, 1st October 1987). İş birliği düşüncesini destekleyen Finlandiya Eski Büyükelçisi *Esko Rajakoski*'nin çabalarıyla (1989: 54-55) sekiz bölge devletinin katıldığı bir toplantı düzenlenmiştir. 14 Haziran 1991 tarihinde Rovaniemi Deklarasyonu diye de bilinen Arktik Çevre Koruma Stratejisi Deklarasyonu taraflarca imzalanmıştır (Declaration on the Protection of the Arctic Environment, 14 June 1991).

Arktik Çevre Koruma Stratejisi (AEPS), bölgedeki başlıca çevre konularına yoğunlaşmıştır. Her ne kadar, AEPS, Arktik iş birliği için yenilikçi bir adım olarak gözükse de bağlayıcı niteliği olmayan metin ile kurulması ve güçlü taahhütler getirmemesinden dolayı, istenilen etkiyi yaratamamıştır (Rothwell, 1996: s. 389). Nitekim, AEPS'nin ömrü çok uzun sürmemiştir. Kanada'nın öncülüğünde yeni bir alternatif yapı için çalışmalar başlatılmış (Murray, 2014: 28) ve 19 Eylül 1996 tarihinde Ottawa Deklarasyonu, diğer adıyla Arktik Konseyi Kuruluş Deklarasyonu, AEPS'ne üye sekiz bölge devleti tarafından imzalanmıştır (Ottawa Declaration, 1996). Ancak, taraf devletlerin farklı politik tutumları ve çıkar çatışmaları, Arktik Konseyi'nin kuruluşunun ilk yıllarında, AEPS'nin ötesine gidememesine neden olmuştur. Buna ek olarak, Arktik Konseyi kuruluş metninin hukuki bağlayıcı niteliğe sahip olmaması, onun uluslararası bir örgüt değil, hükümetler arası politik bir forum olarak nitelendirilmesine yol açmıştır.

30 yılı yakın bir süredir Kuzey Kutbu'nda iş birliği kurulmuş ve bölge yönetimine ilişkin ortak kararlar alınmıştır. Ancak, ne AEPS döneminde ne de Arktik Konseyi döneminde bölge devletleri, kendilerini bu iş birliğine tam anlamıyla adamamıştır. AEPS'nin işleyiş biçimi bakımında bu pek de mümkün değildi, çünkü AEPS devletlerin birlik içinde hareket etmesi ve tek bir çatı altında toplanması gayesinden daha çok her devletlerin çevre koruma alanındaki eylemlerini koordine etmeye odaklanmıştır.

Arktik Konseyi, AEPS'den farklı olarak Arktik Konseyi Bildirisi ile tüm ortak konularda harekete geçmenin temelini atmıştır. Ayrıca Arktik Konseyi Bildirisi'nin, Arktik Konseyi'nin askeri güvenlik (Ottawa Deklarasyonu, Madde 1(a)) dışında tartışmalı meseleleri de ele alabilecek en üst düzey hükümetlerarası forum olarak tanımlaması umut vericiydi. Ancak, bu gerçekleşmemiştir (Koivurova, 2010: 147). Arktik Konseyi, çalışma grupları aracılığıyla teknik öneriler, kılavuzlar ve etkili bilimsel değerlendirmeler üreten bir organ olarak kalmıştır. Arktik Konseyi, ilerleyen yıllarda çatısı altında daimi sekreteryaya sahip, bağlayıcı uluslararası antlaşmalar yapan daha kapsamlı bir kuruluş haline gelse de, günümüzde dahi karar verici değil karar şekillendirici bir yapı olarak nitelendirilmektedir (Escude, 2016).

4.4. Yerli Halkların Arktik İş Birliğinde Değişen Statüsü

Yerli halklar, Arktik iş birliğinde önemli bir yere sahiptir. Kaldı ki, bölge devletleri hem ulusal hukuk sistemlerinde hem de kurdukları hükümetlerarası forumlarda yerli halklara yer vermiştir. Bölge devletlerinin, yerli halklarla olan ilişkilerindeki

yükümlülükleri belirten kendi iç tüzükleri de bulunmaktadır (Hughes,2018). Bununla birlikte, ulusal yasaların yerli halkları koruduğu ve yerli halklarla ilişkiler için özel gereksinimleri tanımladığı durumlarda bile, teorik yasalarla pratik uygulamada farklılıklar vardır (Hansen ve Bankes, 2008: 310).

Buna ek olarak, Arktik Çevre Koruma Stratejisi kuruluş metninde bölge devletleri, çevre koruma sorumluluklarının yanı sıra yerli halkların bölgeyle olan özel ilişkisi ve çevrenin korunmasındaki eşsiz katkılarını da belirtmişler (Declaration on the Protection of Arctic Environment). AEPS Bakanlar Toplantısı sonucu yayınlanan Nuuk Deklarasyonu, 1992 Rio Deklarasyonu'nun 22. maddesindeki şu ifadeyi; “*Yerli halk ve topluluklar çevre yönetimi ve geliştirilmesinde, bilgi ve geleneksel uygulamalarından dolayı hayati bir role sahiptir. Devletler, kimliklerini, kültürlerini ve çıkarlarını kabul etmeli, usulüne uygun şekilde desteklemeli ve sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesine etkin katılımlarını sağlamalıdır.*” (xxx) yeniden doğrulamış ve yerli halklar örgütlerinin gelecekteki toplantılara ve tartışmalara katılmalarını sağlayacak bir sekreteryaya ile bir program oluşturmuştur. (The Nuuk Declaration on Environment and Development in the Arctic, 1993). Yerli Halkların Sekreteryası, 1994 yılında kurulmuş ve Grönland Ana Kural Hükümeti'nin Danimarka'nın Kopenhag'daki ofisinde konumlandırılmıştır (Nuttall, 2019). Ancak, AEPS döneminde, yerli halklar örgütlerine yalnızca gözlemci statüsü verilmiştir (The Indigenous Peoples' Secretariat).

Öte yandan, Arktik Konsey yerli halklara ilişkin önemli adımlar atmıştır. Ottawa Deklarasyonu'yla yerli halkların örgütlerine emsalsiz bir statü verilmiştir. Deklarasyon'a göre, yerli halkların örgütleri sürekli katılımcı olarak kabul edilmiş ve üyelere karar verme aşamasından önce bu örgütlerle istişare etmeleri gerektiği belirtilmiştir (Ottawa Deklarasyonu, 1996). Bir bakıma, Arktik Çevre Koruma Stratejisi'nde, sivil toplum örgütleri, uluslararası örgütler ve bölge dışı devletlerle aynı kategoride değerlendirilen yerli halklara, hakları teslim edilmiştir.

Deklarasyon yerli halkların, Arktik Konseyi'nin görev kapsamının büyük bölümünü hazırlayan Çalışma Grupları (*Working Groups*) da dahil olmak üzere, çalışmaların tüm seviyelerinde yer alması için bir yapı oluşturmuş ve yukarıda da belirtildiği üzere, yerli halklara benzersiz bir statü verilmiştir. Nitekim, yerli halklar ne sekiz bölge devleti gibi Arktik Konseyi'ne taraf ne de diğer bölge dışı devletler ve uluslararası örgütler gibi gözlemci statüsündedirler. Arktik Konseyi'nde yer alan yerli halklara, daimi katılımcı (*permanent participants*) statüsü tanınmıştır. Arktik Konseyi, daimi katılımcı pozisyonunu oluşturarak, yerli ilişkiler için ilerici bir forum olarak görülebilir. Aslında, böyle bir statünün oluşturulmasındaki amaç, Arktik Konsey içindeki yerli temsilcileriyle aktif katılım ve tam danışma sağlamaktır (Arctic Council, Rules of Procedure, 1998).

Arktik devletlerinde yaşayan yerli halkları temsil eden yerli halk örgütlerinin altı tanesi, Arktik Konseyi'nde daimi katılımcı olarak bulunmaktadır. Bunlar: Inuit Kutup Çevresi Konseyi (*Inuit Circumpolar Council*), Sami Konseyi (*Saami Council*), Rusya Kuzey Yerli Halkları Birliği (*Russian Association of Indigenous Peoples of the North*, RAIPON), Aleut Uluslararası Birliği (*Aleut International Association*, AIA), Arktik Athabaska Konseyi (*Arctic Athabaskan Council*) ve Gwich'in Uluslararası Konseyi

(*Gwich'in Council*) olarak adlandırılmaktadır (Akpınar, 2017: 89-90).

Daimi katılımcı olarak nitelendirilen bu kuruluşların hepsi farklı zamanlarda farklı topluluklar tarafından kurulmuş, sınırları içerisinde buldukları devletlere kayıtlı, kendilerine özgü yapılandırmalara sahip kuruluşlardır. Kaldı ki, hepsi farklı finansman yeteneklerine, dış kuruluşlarla bağlantılara ve Arktik Konseyi'ndeki faaliyetleri için motivasyonlara sahiptirler (Gamble, 2015).

Arktik Konseyi'nde yerli halkları temsil eden bu altı kuruluş, konferanslara katılıp, devlet temsilcileri, Kıdemli Arktik Görevlileri (Senior Arctic Officials, SAO) ile çok taraflı ve ikili görüşmeler yapabileceği gibi, Arktik Konseyi çalışma gruplarında da yer alabilmektedir (Arctic Council). Bunun da ötesinde, bu kuruluşlar, Arktik Konseyi Bakanlar Toplantıları'na katılabilirler, görüş ve sorularını yöneltebilirler. Ancak bu kuruluşların oy hakları bulunmamaktadır. 2013 yılında yapılan Arktik Konseyi Bakanlar Toplantısı sonucunda yayımlanan Kiruna Deklarasyonu'nda, Kuzey Kutbu'nun farklı ekonomiler, kültürler ve toplumlar barındırdığını ve Konsey'in temel gücünün, yerli halkların oynadığı eşsiz rolün olduğu belirtilmiştir (Kiruna Declaration, 2013).

5. Sonuç

Uluslararası hukuk kavramı önceleri sadece devletler arasındaki hukuki ilişkileri düzenleyen hukuk sistemini belirtmekteydi. Ancak, İkinci Dünya Savaşı sonrasında değişime uğrayan kavram, devletlerin yanı sıra uluslararası örgütler, sivil toplum örgütleri ve bireyleri de kapsamıştır. Nitekim, uluslararası toplum da yeni hukuk kişilerinin dahil olmasıyla birlikte değişime uğramıştır. Amerika Birleşik Devletleri önderliğinde Batı Bloku ve Sovyetler Birliği önderliğinde Doğu Bloku olarak adlandırılan iki kutup güç oluşmuştur. Bu karşıt güçler içerisinde yer almayan, gelişmemiş veya gelişmekte olan üçüncü dünya ülkelerinin yanı sıra dördüncü dünya toplulukları olarak adlandırılan yerli halklar, bu kapışmanın içerisinde yok sayılmıştır. Kaldı ki, modern uluslararası hukuk kapsamında insan hakları önemli bir yer edinirken, yerli halkların uluslararası hukuktaki yeri ilk başlarda büyük bir soru işareti olarak kalmıştır. Ne Birleşmiş Milletler Şartı ne de 1948'deki Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi yerli halklara doğrudan atıfta bulunmamaktadır. Bununla birlikte, bu metinler, yerli halkların haklarıyla doğrudan olmamasına rağmen ilgilidir. Ancak, bu ayrımcılık tek taraflı bir sorunun sonucu değildi. Kaldı ki, yerli halklar diğer toplumlarla entegrasyona karşı çıkararak adil bir iş birliği için direnmiştir (Göcke, 2017: 21).

Öte yandan, uluslararası hukukta, yerli halklara ilişkin kurallar ve hakların eksikliği, uluslararası toplumun bakış açısının değişimiyle doldurulmaya çalışılmıştır. Batılı devletlerin sömürge politikasının değişmesi, insan hakları kavramının uluslararası hukukta güç kazanması, eğitilmiş yeni yerli halk nesillerinin yetişmesi, farklı ülkelerde yerli halk organizasyonlarının kurulması, bu konuda etkin rol oynamıştır. Birleşmiş Milletler, yerli halkları, sürekli olarak diğer azınlık olarak nitelendirilen toplumlardan ayrı ve özel bir olgu olarak ele almıştır (Sanders, 1999: 5).

1970'li ve 1980'li yıllarda, uluslararası toplumun çalışmalarına konu olan yerli halklara ilişkin birçok düzenleme getirilmiştir. Her ne kadar devletler, yerli halkların, devletlerin iç hukuk kuralları yanı sıra uluslararası hukuk kurallarınca da korunması gerektiğini kabul etmiş gibi görünse de, bu korumanın tam olarak ne gerektirdiği konusunda görüş birliği yoktur. Nitekim, yerli halkların haklarına ilişkin yapılmış olan bağlayıcı tek uluslararası metin olan, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün hazırladığı Yerli ve Kabile Halkları Sözleşmesi'ni sadece birkaç devletin onaylaması, düşündürücüdür.

Dünya'nın dört bir yanında yaşayan, farklı kültür ve geleneklere sahip yerli halklar Kuzey Kutbu'nda da yaşamaktadır. Arktik çemberi olarak adlandırılan ve Kuzey Kutbu'nun sınırlarını belirleyen sınırın içerisinde yaşayan 4 milyon insanın %10'u yerli halk olarak kabul edilmektedir. Yerli halk Kuzey Kutbu'nun buzullarla kaplı ortamına ayak uydurmuş ve yüz yıllarca bu bölgenin elverdiği koşullara göre yaşantılarını sürdürmüştür. Teknolojinin gelişimi, insanlığın doğuştan keşifçi doğası ve gelişmiş devletlerin Kuzey Kutbu'na gidişyle bölge yerli halkları farklı açılardan etkilenmiştir. Özellikle gelişmiş yaşam kalitesiyle tanışan yerli halklar, daha iyi yaşam şartlarını elde edebilmek için ekonomik faaliyetlerde değişime gitmek zorunda kalmıştır. Nitekim yerli halklar geleneksel yöntemlerden uzaklaşarak, dünya ekonomisine ayak uydurmaya çalışmışlardır (Koivurova, Tervo, Stepien, 2008). Yerli halkların yaşam tarzındaki değişimler, yeni yaşam standartları, doğal kaynaklardaki düşüş ve iklim değişikliği göz önünde bulundurulunca, geleneksel yöntemlerin de tekrardan kullanılabilir olup olmadığı da bir soru işaretidir (IPCC, 2007: 673).

Dünya nüfusu ve teknolojinin gelişimiyle doğru orantıda üretim ve tüketim artmıştır. 18. Yüzyılda gerçekleşen sanayi devrimi, buharla çalışan makineleri hayatımıza sokmuştur. Fabrika sistemine geçilmesi ve bu makinelerin hemen hemen tüm endüstriyel sektörlerde kullanılması, atmosfere gereğinden fazla sera gazı salmıştır. Bu anlamda, iklim değişikliği veya küresel ısınma aslında bu çarkın bir dişlisidir. 1980'li yıllarda, bilim insanları, doğal değişkenliğin ötesinde küresel ısınmanın meydana geldiğini ve bunun büyük ölçüde insan faaliyeti kaynaklı sera gazı emisyonlarının artmasından kaynaklandığını belirtmişlerdir (Chazournes, 2008: 1).

Küresel ısınma, insanlığın yanı sıra diğer tüm canlı türlerinin var oluşunu tehdit etmektedir. Uluslararası toplum, bu sorun karşısında çözümler üretmek için üst düzey toplantılar ve uluslararası anlaşmalar (Paris Agreement, 2015) yapmaktadır. Ancak mevcut koşullar çerçevesinde, Arktik'teki ekolojinin büyük hasar aldığı ve bölgedeki canlıları etkilediği ortadadır. Nitekim, bölgedeki doğal canlı kaynaklardan yiyecek, giyecek ve maddi diğer ihtiyaçlarını gideren yerli halklar da bölgede şüphesiz küresel ısınmadan en çok etkilenen kitledir.

Arktik Çevre Koruma Stratejisi'nin zayıf yönlerinden dolayı kurulan Arktik Konseyi, göreceli olarak daha başarılı bir yapı olmuştur. Özellikle çatısı altında bağlayıcı uluslararası antlaşmalar imzalanması, daimi sekreteryaya sahip olması ve fon destekli projeler yürütmesi bu görüşü destekler niteliktedir (Charter, 2015). Bunlara ek olarak, Arktik Konsey yerli halklara ilişkin önemli adımlar atmıştır. Arktik Konseyi kuruluş metni, yerli halkların örgütlerini sürekli katılımcı olarak belirtmiş ve sekiz üye

devletin karar verme aşamasından önce bu örgütlerle istişare etmeleri gerektiğini ortaya koymuştur.

Sonuç olarak, yerli insan kavramının belirli tanımı bulunmamasına rağmen, yerli halklar, belirli bir tanımdan çok hak ve özgürlükler kazanma sürecinde zorluklar yaşamıştır. Hem uluslararası toplumda hem de Arktik Konseyi'nde şüphesiz büyük bir güce ve söz hakkına sahip gelişmiş batılı devletler, yerli halklara, uluslararası hukuk ve insan hakları kurallarınca temel haklarını ve özgürlüklerini sağlamıştır. Ancak, günümüzde dahi yerli halklara verilen hakların pratikte uygulanmasında fikir ayrılıkları yaşanmaktadır. Bu nedenle, uluslararası toplum, yerli halklara ilişkin kuralların uygulanmasına ilişkin taahhütleri güçlendirmeli ve devletler ortak bir irade göstermelidir.

KAYNAKÇA

- Aksar, Y. (2017). *Temel metinler ve davalarla uluslararası hukuk*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Anaya, J. (2004). International human rights and indigenous peoples: The move toward and the multicultural state. *Arizona Journal of International & Comparative Law*, 21(1).
- Anaya, J. (2009). *International human rights and indigenous peoples*. Belize Constitution. New York: Kluwer Publications.
- Aybay, R. (2017). *İnsan hakları hukuku* (3. bs.). İstanbul. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Berman, P. (2005). From international law to law and globalization. *Columbia Journal of Transnational Law*, 43(2), 485-556.
- Bierzanek, R., & Symonides, J. (2012). *Prawo międzynarodowe publiczne*. LexisNexis, Warszawa 2005, p. 13. Aktaran: Widlak, T. H. (2015). From international society to international community: the constitutional evolution of international law. Gdańsk University Press.
- Boyle, A. (2014). Soft law in international law-making. In M. D. Evans (Ed.), *International Law* (4th ed.). New York: Oxford University Press.
- Bull, H. (2002). *Anarchical society: A study of order in world politics*, (3rd ed.). New York: Columbia University Press.
- Charter, A. (2015). Explaining the evolution of the Arctic Council. Electronic Thesis and Dissertation Repository, 3230.
- Chazournes L. Boisson de (2008). United Nations Framework Convention On Climate Change. The Human Impact on Climate Change. United Nations Audiovisual Library of International Law.
- Clausewitz, C. (1976). *On war*. New Jersey: Princeton University Press.
- Dominguez, L. (2018). Litigating indigenous peoples' rights in Africa: The impact of convention 169. *International Union Rights*, 25(4).
- Escudé, C. (2016). The Strength of flexibility: The arctic council in the arctic norm-

setting process. *Arctic Yearbook*.

Rajakoski, E. (1989). Multilateral cooperation to protect the Arctic environment: the Finnish Initiative. *The Arctic: Choices for Peace and Security*, 54-55.

Göcke, K. (2013). *Indigenous peoples in international law*. Göttingen University Press.

Gover, K. (2017). Indigenous Citizenship in Settler States. In *The Oxford Handbook of Citizenship*. Oxford University Press

Hansen, K., & Bankes, N. (2008). Human Rights and indigenous peoples in the Arctic: What are the implications for the oil and gas industry? In A. Mikkelsen & O. Langhelle (Eds.), *Arctic oil and gas, sustainability at risk?* (305-330). Routledge.

Hossain, K. (2008). Status of indigenous peoples in international law. *Miskolc J. Int'l L.*, 5, 10.

Hughes, L. (2018). Relationships with Arctic indigenous peoples: To what extent has prior informed consent become a norm?. *Review of European, Comparative & International Environmental Law*, 27(1), 15-27.

Kalland, A., & Sejersen, F. (2005). *Marine mammals and northern cultures*. Edmonton: CCI Press.

Kapani, M. (2013). *Kamu hürriyetleri* (7. bs.). Ankara. Yetkin Yayınevi.

Murray, K. (2014). The Arctic council: a brief history, its partnership with indigenous groups of the arctic, and its role in uncovering and addressing health issues in the far north. *Journal of the Canadian Health Libraries Association/Journal de l'Association des bibliothèques de la santé du Canada*, 35(1), 27-31.

Kingsbury, B. (1998). "Indigenous peoples" in international law: a constructivist approach to the Asian controversy. *American Journal of International Law*, 92(3), 414-457.

Koivurova, T., Tevro, H., & Stepien, A. (2008). Background paper: Indigenous peoples in the Arctic (Arctic TRANSFORM, European Commission Directorate General for External Relations).

Koivurova, T. (2010). Limits and possibilities of the Arctic Council in a rapidly

changing scene of Arctic governance. *Polar Record*, 46(2), 146-156.

Stepien, A., Koivurova, T., Gremserger, A., & Niemi, H. (2014). Arctic indigenous peoples and the challenge of climate change. In *Arctic Marine Governance* (pp. 71-99). Springer, Berlin, Heidelberg.

Kugelmann, D. (2007). The Protection of minorities and indigenous peoples respecting cultural diversity. *Max Planck Yearbook of United Nations Law Online*, 11(1), 233-263.

Kymlicka, W. (2007). The internationalization of minority rights. *International Journal of Constitutional Law*, 6(1), 1-32.

Lantto, P. (2010). Borders, citizenship and change: The case of the Sami people, 1751–2008. *Citizenship studies*, 14(5), 543-556.

Manuel G., & Posluns M. (1974), *The fourth world: An Indian reality*. Canada, Collier-Macmillan.

Mızrak, D. (2018). Azınlık Hakları İle Yerli Halkların Haklarının Kolektif Hak Kullanımı Çerçevesinde Karşılaştırılması. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9(2), 631-664.

Mihandoost, F., & Babajanian, B. (2016). The rights of minorities in international law. *Journal of Politics and Law*, 9(6).

Nutall, M., & Callaghan, T. V. (2000). *Arctic: Environment, people, policy*. Amsterdam: Harwood Academic Publishers.

Nuttall, M. (2000). Arctic environments and peoples. *The International Encyclopedia of Anthropology*, (pp. 1-7).

Nutall, M. (2019). Arctic environmental protection strategy. *Climate Policy Watcher*. Canadian Arctic.

Oldham, P., & Frank, M. A. (2008). 'We the peoples...': The United Nations declaration on the rights of indigenous peoples. *Anthropology Today*, 24(2), 5-9.

Oppenheim, L. (1905), *International law: A treatise* (Vol 1). New York: Longmans.

Pazarıcı, H. (2017). *Uluslararası hukuk*. Ankara: Turhan Kitabevi.

Pelican, M., & Maruyama, J. (2015). The indigenous rights movement in Africa:

Perspectives from Botswana and Cameroon. *African Study Monographs*, 36(1), 49-74.

Rothwell, D. R. (1996). *The polar regions and the development of international law* (Vol. 3). Cambridge University Press.

Sanders, D. E. (1999). Indigenous peoples: Issues of definition. *International Journal of Cultural Property*, 8(1), 4-13.

Swepston, L. (2015). *The Foundations of Modern International Law on Indigenous and Tribal Peoples: The preparatory documents of the indigenous and tribal peoples convention, and its development through supervision. Volume 1: Basic policy and land rights*. The Travaux Préparatoires of Multilateral Treaties, Volume: 4, Leiden, Brill Nijhof.

Tarakçı, N. (2011). Dünyada gerçek bir barış sağlanabilir mi?. *Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi*.

Türkeş, M. (2001). Küresel iklimin korunması, iklim değişikliği çerçeve sözleşmesi ve Türkiye. *Tesisat Mühendisliği*, 61, 14-29.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Dışişleri Komisyonu (2003). Medenî ve Siyasî Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Dışişleri Komisyonu Raporu (1/589). Kaynağından alınmıştır, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c016/tbmm22016089ss0150.pdf>.

Thornberry, P. (2002). *Indigenous peoples and human rights*. Manchester: Manchester University Press.

Uygun, O. (2015). *Devlet teorisi* (2. bs.). İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

Vasak, K. (1977). Human rights: A thirty-year struggle. *UNESCO Courier*, 30(11).

Weil, P. (1983). Towards Relative Normativity in International Law?. *The American Journal of International Law*, 77(3), 413-442.

Wiessner, S. (2005). Demographic change and the protection of minorities. In E. Klein (Ed.). *Globaler Demographicsher Wandel Und Schutz Der Menschenrechte*.

Uluslararası Belgeler

Arctic Council, Rules of Procedures, 1998. (Erişim: 22.7.2019,

[https://oaarchive.arctic-council.org/bitstream/handle/11374/940/2015-09-01 Rules of Procedure website version.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://oaarchive.arctic-council.org/bitstream/handle/11374/940/2015-09-01_Rules_of_Procedure_website_version.pdf?sequence=1&isAllowed=y))

Declaration on the Protection of the Arctic Environment. 14 Haziran 1991, Finlandiya. (Erişim: 22.07.2019, http://library.arcticportal.org/1542/1/artic_environment.pdf).

International Covenant on Civil and Political Rights, Art. 1(2); International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, Dec.16,1966, G.A. Res. 2200(XXI), 993 U.N.T.S. 3.

International Labour Organization (ILO), *Indigenous and Tribal Peoples Convention, C169*, 27 June 1989, C169, (Erişim: 22.07.2019, <https://www.refworld.org/docid/3ddb6d514.html>)

International Labour Office, Seventy-fifth Session 1988, Report VI(1): Partial revision of the Indigenous and Tribal Populations Convention (No. 107), p. 13-19.

International Labour Conference, Provisional Record, Seventy-sixth Session, Appendix 31, Thirty-fourth sitting, Report of the Committee on Convention No. 107: Submission, Discussion and Adoption, 26 June 1989, p. 31/1.

International Labour Organization (ILO), Indigenous and Tribal Populations Convention, C107, 26 June 1957, C107.

Kiruna Declaration 2013, (Erişim: 22.7.2019, https://oaarchive.arctic-council.org/bitstream/handle/11374/93/MM08_Final_Kiruna_declaration_w_signature.pdf?sequence=1&isAllowed=y).

League of Nations, *Covenant of the League of Nations*, 28 April 1919, (Erişim: 22.07.2019, <https://www.refworld.org/docid/3dd8b9854.html>).

Mikhail Gorbachev's Speech in Murmansk at the Ceremonial Meeting on the Occasion of the Presentation of the Order of Lenin and the Gold Star to the City of Murmansk, 1st October 1987. (Erişim: 22.07.2019, https://www.barentsinfo.fi/docs/Gorbachev_speech.pdf).

Ottawa Declaration 1996. 19 Eylül 1996, Kanada. (Erişim: 22.07.2019, <https://oaarchive.arctic-council.org/handle/11374/85>).

Statement of Victoria Tauli-Corpuz, Chair of the United Nations Permanent Forum on Indigenous Issues on the Occasion of the Adoption of the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, 61st Session of the UN General

Assembly, New York, 13th September 2007.(Erişim:03.07.19, https://www.humanrights.ch/cms/upload/pdf/151028_Statement_of_Victoria_Tauli_Corpuz_.pdf).

Statement of Les Malezer, the Chairman of the Global Indigenous Caucus, on Indigenous Issues on the Occasion of the Adoption of the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, 61st Session of the UN General Assembly, New York, 13th September 2007.

Study on the Rights of Persons belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities', Sub-Commission on the Promotion and Protection of human Right, UN Doc. F/CN.4/ Sub.2/384/Rcv.1, 1979.

United Nations, *Charter of the United Nations*, 24 October 1945, 1 UNTS XVI, (Erişim: 30.07.2019, <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3930.html>).

UN General Assembly, *United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples : resolution / adopted by the General Assembly*, 2 October 2007, A/RES/61/295, (Erişim: 30.07.2019, <https://www.refworld.org/docid/471355a82.html>).

United Nations, Human Rights, Office of the High Commissioner, Mandate of the Working Group on Indigenous Populations, (Erişim: 30.07.2019, <https://www.ohchr.org/EN/Issues/IPeoples/Pages/MandateWGIP.aspx>).

United Nations, Permanent Forum on Indigenous Issues (Erişim: 30.07.2019, https://www.un.org/esa/socdev/unpfi/documents/5session_factsheet1.pdf).

World Health Organization, Indigenous Populations. (Erişim: 30.07.2019, https://www.who.int/topics/health_services_indigenous/en/).

Davalar

High Court of Australia, *Mabo v. Queensland (No. 2)* (1992) 175 C.L.R. 1:para. 39

Legal Status of Eastern Greenland (1933) P.C.I.J. (Ser. A/B) No. 53:22

Western Sahara Advisory Opinion (1975) I.C.J. Reports 1975 12:paras 80-82.

İnternet Siteleri

Arctic Centre, University of Lapland, (Erişim: 30.07.2019, <https://www.arcticcentre.org/EN/arcticregion/Arctic-Indigenous-Peoples>).

Arctic Council Secretariat, Arctic Council funding: An overview, 2. SAO Meeting, 16 - 17 March 2016, Fairbanks, USA (Erişim: 30.07.2019, https://oaarchive.arcticcouncil.org/bitstream/handle/11374/1721/EDOCS3199v4ACSAOUS202_Fairbanks_2016_5-1_Arctic-Council-funding-an-overview.pdf?sequence=1&isAllowed=y).

National Snow & Ice Data Center, Arctic Sea Ice News & Analysis, (Erişim: 30.7.2019, <http://nsidc.org/arcticseaicenews/map-of-the-arctic-ocean/>).

The Community Guide to the UN Declaration on the Rights of Indigenous People, (Erişim: 22.7.2019, https://www.humanrights.gov.au/sites/default/files/declaration_abridged_community_guide.pdf).

United Nations Permanent Forum on Indigenous Peoples, (Erişim: 30.07.2019, https://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/5session_factsheet1.pdf).

United States Geology Survey, 90 Billion Barrels of Oil and 1,670 Trillion Cubic Feet of Natural Gas Assessed in the Arctic, (Erişim: 30.07.2019, <https://www.usgs.gov/media/audio/90-billion-barrels-oil-and-1670-trillion-cubic-feet-natural-gas-assessed-arctic>).